

[Functionalism as an alternative linguistic paradigm (based on literary texts)] / I.I. Stepanchenko. – К. : "Ukrainske vydavnytstvo", 2014. – 200 s.

13. Troubetzkoy N.S. Osnovy fonologii [Fundamentals of phonology] / N.S. Troubetzkoy. – М. : Izd-vo inostr. lit-ry, 1960. – 372 s.

14. Cheremisina M.I. Ocherki po teorii slozhnogo predlozhenia [Essays on the theory of complex sentence] / M.I. Cheremisina, T.A. Kolosova. – Novosibirsk : Nauka, 1987. – 197s.

15. Shcherba L.V. Prepodavanie inostrannyh yazykov v sredney shkole. Obshchie voprosy metodiki [Teaching of foreign languages in secondary school. General methods] / L.V. Shcherba. – М. : Vysshaya shkola, 1974. – 112 s.

УДК 81-112

Сторожук Х.В.

УКРАЇНСЬКА НАУКОВА ТРАДИЦІЯ ВИВЧЕННЯ МОВНОГО СУБСТРАТУ

Анотація. Стаття присвячена розглядові головних тенденцій та перспектив розвитку українських субстратологічних студій.

Ключові слова: субстрат, адстрат, українська мова.

Інформація про автора: Сторожук Христина Володимирівна – здобувач кафедри сучасної української мови; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Storozhuk Kh.V.

UKRAINIAN SCIENTIFIC TRADITION OF SUBSTRATOLOGICAL STUDIES

Abstract. The article discusses the main tendencies and perspectives of the Ukrainian substratological studies. The most important impact was done by Ukrainian linguists V.M. Scherbakivskiy, O.B. Tkachenko, Yu.L. Mosenkis, S.V. Borschevskiy, D.I. Pereverziev. Their studies concern Ukrainian substrates as well as substrates of the other Indo-European (Germanic, Celtic) and not Indo-European languages (Korean). V.M. Scherbakivskiy was the first who maintained substrate theory concerning forming of the Ukrainian language. O.B. Tkachenko developed general theory of substrates on the basis of his studies of Uralic substrate in Russian dialects. Yu.L. Mosenkis was the first who tried to combine archeological data with linguistic characteristics of the

Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика

.....

Ukrainian language and to find correspondences between them. S.V. Borschevskiy on the basis of his predecessors' studies investigated words without Indo-European etymologies in the Germanic, Romanian and Slavic languages. D.I. Pereverziev was concerned with phonetic aspects of the substrate influence. Ukrainian linguists have developed all range of the substrate problems.

Key words: *substrate, adstrate, the Ukrainian language.*

Information about author: *Storozhuk Khrystyna Volodymyrivna – researcher of the department of modern Ukrainian language; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.*

Сторожук К.В.

УКРАИНСКАЯ НАУЧНАЯ ТРАДИЦИЯ ИЗУЧЕНИЯ ЯЗЫКОВОГО СУБСТРАТА

Аннотация. *Статья посвящена изучению основных тенденций и перспектив развития украинских субстратологических исследований.*

Ключевые слова: *субстрат, адстрат, украинский язык.*

Информация об авторе: *Сторожук Кристина Владимировна – соискатель кафедры современного украинского языка; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.*

Актуальність дослідження зумовлена потребою лінгвістичної науки осмислювати явища в їхньому гетерогенному аспекті, зважаючи на всі сторони його розвитку. Гетерогенність лексики в діахронічному плані спричинена субстратами певної мови, отож, їхнє вивчення – це одна з основних проблем еволюції словникового складу мови, зокрема й української. В той же час, еволюція словника і збагачення виразових можливостей мови безпосередньо пов'язана з процесом інтелектуалізації мови (Л.І. Шевченко).

Наукова новизна дослідження пояснюється тим, що воно є спробою метанаукового опису й аналізу не тільки лексики, а й тих наукових положень, які стосуються її вивчення.

Метою даного дослідження є встановлення головних закономірностей розвитку субстратологічних досліджень в Україні на початку ХХІ століття та виявлення найпродуктивніших для подальшого розвитку теоретичних засад.

Вивченість питання в попередніх дослідженнях.

Проблемами української субстратології займалися В.М. Щербаківський, О.Б. Ткаченко, Ю.Л. Мосенкіс, Д.І. Переверзев [7; 5; 2].

В українському мовознавстві ХХ-ХХІ століть сформувалася школа субстратологічних досліджень української лексики та лексики інших індоєвропейських мов. Саме ця школа показала можливості залучення теорії субстрату в тих випадках, коли відповідників досліджуваної лексики в інших індоєвропейських мовах не виявлено.

Розпадові первісно єдиної мови у випадку її експансії значною мірою сприяла поява різних субстратів, що викликала розходження в розвитку тієї самої мови на різних територіях, а це зрештою призводило до перетворення єдиної мови на низку споріднених мов [5, с. 15]. Зміна мови, що завершується перемогою однієї з мов і повним виходом із ужитку іншої, що стає субстратом мови-переможниці і спадкоємиці, є результатом кризи етносу, носія майбутньої субстратної мови: мова занепадає разом із суспільством, яке вона обслуговувала. Субстрат, будучи залишком відмерлої мови, сприяє водночас зародженню нового мовного життя, виникненню нової мови, і принаймні для частини мов можна констатувати дві лінії спадковості – основну генетичну й субстратну. Перша з них пов'язує мову з певною мовною родиною (групою), друга є визначальною для цієї мови як для окремої. Субстрат діє на мову-спадкоємицю у двох формах – матеріальній (вплив на фонетику і лексику) і семантичній або модельно-функціональній (вплив на граматику і фразеологію) [5, с. 96–97].

Як мовна картина світу репрезентована на всіх рівнях мов (І.О. Голубовська), так і мовний субстрат більшою або меншою мірою виявляє себе на всіх мовних рівнях (О.Б. Ткаченко).

О.В. Холодов визначає *субстрат* як сукупність рис мовної системи, що неможливо вивести з внутрішніх законів розвитку цієї мови: ці риси пов'язані з мовою, що була поширена на тій самій території раніше [6, с. 2]. Д.І. Переверзев інтерпретує *мовний субстрат* як результат мовної конвергенції (взаємодії залишків переможеної мови з мовою-переможницею, на яку

переходить певний етнос), що, у свою чергу, має наслідком мовну дивергенцію (утворення варіантів мови-переможиці унаслідок накладання її на різні мови-підоснови, тобто субстрати) [3, с. 133].

Зважаючи на вживання терміна *субстрат* в інших науках, зокрема у філософії та біології, необхідно підкреслити специфіку *мовного субстрату* як об'єкта лінгвістики, а відповідну галузь досліджень доцільно, на наш погляд, визначити як *лінгвосубстратологію*.

Лексеми субстратного походження з метою їх лаконічного визначення доцільно, на наш погляд, називати *субстратизмами*.

Проблеми мовних субстратів у зв'язку з позамовними чинниками розвитку мови, зокрема з матеріальною культурою, частково розглядали М.С. Грушевський, В.М. Щербаківський, В.П. Петров.

Дослідник стародавньої історії України В.М. Щербаківський у публікації 1941 року так описував взаємодію субстратної доіндоєвропейської мови хліборобського населення України з мовою верхнього індоєвропейського шару населення: "Одні – індогермани (довгоголові) стали почасті пануючою верствою тоненькою і невеликою, в той час як хлібороби (круглоголові) лишилися масивною хліборобською підданою верствою або, як кажуть, субстратною верствою. Від співжиття цих двох елементів почала мішатися і мова. Мова хліборобів (кавказько-малоазійська) стала поступово індогерманізуватися. Як мова панівної верстви, індогерманська стала трохи міняти свою вимову, свої звуки. Цей процес ішов помалу тисячі літ" [7, с. 50]. "Якою мовою говорили ці наші хліборобські племена, Геродот не говорить. Траки, як відомо, говорили мовою індогерманською. Такі вчені, як Fick, Kretschmer і Wirth, кажуть, що по Дунаю жили племена, які говорили мовою хатською, тобто трошки подібною до кавказької грузинської мови. Wirth те саме говорить і про плем'я Агатірсів, яке жило на Поділлію і в Карпатах. Можна напевно твердити, що й усі хлібороби на Україні говорили початково, тобто в неолітичні часи і ще й у бронзові, цією мовою, але під впливом панівної верстви Траків,

а також Кімерів, які говорили індогерманською мовою, мова їхня мусіла вже почати тоді індогерманізуватися..." [7, с. 62–63].

Позиція В.М. Щербаківського певною мірою близька до досліджень М.Я. Марра, котрий надавав великого значення ролі кавказьких племен і мов у доісторії Стародавнього Сходу, Західної Європи, Середземномор'я, Балкан, Причорномор'я і, зокрема, слов'янських мов, і припускав дальшу індоєвропеїзацію згаданих теориторій при збереженні автохтонного населення.

Дослідник української історичної етнології й обрядовості К. Сосенко прямо декларує подібну позицію в публікації 1928 року: "Особливо важні для нашої теми досліди проф. Марра, бо вказують на правдоподібно безпосередні генетичні й культурні зв'язки Староукраїнців з найдавнішими племенами Чорномор'я, Кавказу і Малої Азії... Сі досліди проф. Марра в кожному разі зобов'язують нас звернути наші досліди... також в сторону, на яку він вказує" [4, с. 9–10].

Найбільш повне теоретичне розроблення лінгвособстратологічних питань в українському мовознавстві належить О.Б. Ткаченкові, який застосував удосконалені ним теретико-методичні набутки світового мовознавства в галузі теорії субстрату до вивчення передусім фінно-угорських субстратних явищ у слов'янських мовах.

Історію виникнення і розвитку теорії субстрату у світовій лінгвістиці детально розглянув у своєму дисертаційному дослідженні "Теоретичні проблеми дослідження субстрату в європейському мовознавстві XIX–XX ст." О.В. Холодов, тому ми не розглядаємо цих аспектів, зосереджуючись на підсумках роботи названого автора і наявних нині проблемах та подальших перспективах лінгвістичної субстратології.

Як підкреслює О.В. Холодов, сьогодні лінгвістичною наукою накопичено значний субстратознавчий матеріал як емпіричного, так і теоретичного характеру. Це зумовлює необхідність наукового осмислення сучасних відомостей про мовний субстрат у цілому та його роль у формуванні мов-реципієнтів. Узагальнення та синтез теоретичних висновків про феномен субстрату, його суто лінгвістичну та позалінгвістичну природу,

методологічну цінність у мовознавстві видається доцільним та можливим на підставі визначення внеску в розробку питання про мовний субстрат представників різних лінгвістичних шкіл, серед яких багато українських та російських мовознавців [6, с. 1].

Уважаємо за надзвичайно важливе підкреслити, що О.В. Холодов послуговується поняттям *етномовного субстрату* (в назві другого розділу дисертації), що засвідчує орієнтацію дослідника на міждисциплінарну інтерпретацію субстратних явищ. Може йтися про залучення передусім свідчень археології та історичної етнології.

Дослідник підкреслює, що наслідки етнічних впливів лінгвісти вбачали передусім у фонетиці (романські мови), потім у граматиці (фракійський субстрат у грецькій, болгарській та албанській мовах). Етнічне обґрунтування північно-великоруського цокання проаналізував М.І.Надеждин, який вважав фінно-угорські мови субстратом російської [6, с. 6]. Отже, йдеться про винятково важливі *етногенетичні* аспекти застосування теорії субстрату до матеріалу тієї або іншої мови.

Як підкреслює О.В. Холодов у висновках до дисертаційного дослідження, наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. теорія субстрату стала важливим методологічним інструментом під час з'ясування двох провідних питань: 1) генезису мов, та 2) причин розбіжностей між собою споріднених мов. У цей час теорії субстрату відповідала певна модель, згідно з якою усвідомлювалося виникнення індоєвропейських мов на неіндоєвропейському мовному матеріалі (Г. Гірт). Дослідник звертає увагу на те, що субстратний вплив на структуру східнослов'янських мов відбився в стимулюванні певних процесів усередині мови, а не в привнесенні іншомовних елементів у систему мови-реципієнта (Т.П. Ломтев, О.В. Востріков). Згідно з таким визначенням було інтерпретовано перехід $g > z > h$, що відбувся в українській мові (В.І. Абаєв, О.Б. Ткаченко, Г.П. Півторак), виникнення акання в білоруській мові та в низці російських говорів і деякі види цокання в російській мові (Р.І. Аванесов, В.І. Литкін, О.М. Трубачов, О.В. Востриков та ін.). За О.Б.Ткаченком, фонетична відмінність української мови від білоруської та

російської цілком імовірно була зумовлена впливом з боку північно-східних іранських мов, який спричинився до появи широко розвиненого ікавізму, звука ь (э), до збереження м'якого, зокрема й кінцевого ц' (с'), до виникнення твердості приголосного перед е із сильного ь [6, с. 16–17].

Дослідження С.В. Борщевського "Доіндоєвропейський субстрат у лексиці слов'янських, германських і романських мов (на матеріалі української, польської, англійської, німецької та італійської мов)" [1] має численні позитивні сторони та перспективи. До них передусім належать робота з низкою етимологічних словників на предмет визначення лексики невідомого походження. Дослідником запропоновано ряд цікавих етимологій, що мають бути розроблені далі в германістиці.

С.В. Борщевський поставив собі за мету не лише дати сучасний огляд теорії мовного субстрату, але й вивчити конкретні прояви цього явища у слов'янських, германських та романських мовах (на матеріалі української, польської, англійської, німецької та італійської мов). Таким чином, германська лексика розглянута дослідником у доволі широкому контексті.

С.В. Борщевський цілком слушно підкреслює, що в сучасній лінгвістиці "недостатньо уваги приділяється виданню етимологічних словників, які, без сумніву, є невичерпним і надзвичайно цінним джерелом інформації про складну багатовікову історію слова, його форми і значення, що веде нас до початкових словотворчих зусиль людини, спрямованих на динамічний процес встановлення зв'язку між предметом думки та мовним знаком" [1, с. 7].

На думку С.В. Борщевського, потреба субстратологічного дослідження зумовлена "необхідністю комплексного дослідження міжмовних, а відтак міжетнічних і міжкультурних контактів, на тлі яких зростає інтерес наукових кіл і широкої громадськості до етногенетичних процесів, що відбувалися на теренах стародавньої Європи" [1, с. 9].

Серед інших завдань автора – залучити дані суміжних з мовознавством наук (історії, археології, релігієзнавства, етнопсихології, культурології, лінгвістичної географії тощо) з метою систематизації знань про шляхи розселення етносів у

передісторичній Європі, що дасть змогу окреслити коло найбільш надійних субстратних лексем, з'ясувати напрямки їх міграцій, а також визначити можливу генетичну належність [1, с. 10].

Сформульоване дослідником завдання відзначається міждисциплінарністю і масштабністю, однак із дальшого тексту не зовсім ясно, як автор здійснює деклароване залучення етнопсихології та релігієзнавства; крім того, не можна погодитися з визначенням лінгвістичної географії як суміжної з мовознавством науки – ця дисципліна формувалась у межах мовознавства як його галузь.

До інформаційно цікавих висновків дисертації належать такі: **"сучасний стан південнослов'янських та української мов з одного боку та романських з іншого засвідчує спільність багатьох тенденцій у розвитку їхніх фонетичних систем"** [1, с. 108] (виділено нами. – С.Х.).

Автором сформульовано робочу гіпотезу: "доіндоевропейський субстрат європейських (особливо слов'янських) мов є тим компонентом, який зближує ці мови з мовами носіїв культур неіндоевропейського Східного Середземномор'я, що може свідчити про генеалогічну належність мовного світу передісторичної Європи і не виключає можливість гетерогенності субстрату і його виходу на рівень не лише ностратичної, але й палеоазійської макросім'ї" [1, с. 11-12]. Однак, лексику невідомого походження з досліджуваних мов автор порівнює з лексемами баскської та фінно-угорських мов, не торкаючись мов Східного Середземномор'я на жодному матеріалі. Більше того, з обраних автором для дослідження п'яти мов польська, англійська і німецька однозначно далекі від Східного Середземномор'я як у лінгвістичних, так і в екстралінгвістичних аспектах; італійську мову в субстратному відношенні варто вивчати у можливому зв'язку передусім із численними давніми мовами Італії – індоевропейськими (італьськими), здогадно індоевропейськими (етруською) і неіндоевропейськими (північнопівденними та ін.), але зазначені мови автор не досліджує.

В іншому місці тексту зустрічаємо інше формулювання робочої гіпотези – "доіндоевропейський субстрат європейських

.....

(особливо слов'янських) мов є тим компонентом, який зближує ці мови з мовами носіїв культур трипільсько-кавказько-егейського ареалу" [1, с. 70].

Автор підкреслює, що в дисертації "дістала дальший розвиток ідея існування в передісторичній Європі доіндоєвропейського мовного союзу" [1, с. 12]. Прийняття цієї ідеї означає необхідність розгляду можливих субстратів англійської та німецької мов і загалом прагерманської мови в контексті теорії *мовного союзу*, однак така інтерпретація потребує і повного переосмислення теорії мовного союзу, що може об'єднувати відомі системно описані мови, і демонстрації входження в мовний союз фрагментарних субстратних залишків, гетерогенність яких визнає і сам С.В. Борщевський.

За твердженням дослідника, ним "обґрунтовано правомірність перенесення більшості принципів міжродинного порівняльно-історичного дослідження мов в аспекті віддаленої спорідненості на вивчення субстатної лексики" [1, с. 12]. Однак принципи надродинного порівняльно-історичного дослідження академіка О.С. Мельничука являють собою, коротко кажучи, зняття низки обмежень на порівняння при переході з родинного рівня на надродинний, тоді як С.В. Борщевський ідентифікує саме **родинну** приналежність субстратних залишків у досліджуваних мовах; коли користуватися підходами надродинного рівня, то треба було б говорити не про баскський або фінно-угорський, а, наприклад, про ностратичний субстрат досліджуваних мов. Але в останньому випадкові слід було б довести, що та або інша лексема з ностратичними зв'язками виступає саме субстратом, а не праностратичним реліктом у певній родині без дальших зв'язків у межах цієї родини. До сказаного варто додати, що академік О.С. Мельничук вважав ностратичними всі мови світу крім койсанських [Мельничук 1991], що робить визначення належності субстратних елементів до певної мовної родини за принципами міжродинного дослідження, які охоплюють майже всі мови світу, абсолютно позбавленими сенсу. Належність субстратного слова, наприклад, до фінно-угорської родини має визначатися тільки за критеріями цієї родини, а не за критеріями, застосовними до переважної

більшості мов світу. Підсумовуючи, слід сказати, що принципи порівняльно-історичного дослідження мов різних родин навряд чи застосовні до ідентифікації належності певного субстратного слова до конкретної мовної родини.

Дискусійним видається протиставлення "неавтохтонного (зайшлого, прийшлого, прибулого) і автохтонного (корінного, місцевого, споконвічного) населення" [1, с. 68] – на наш погляд, можна говорити тільки про **більш ранні і більш пізні** переселення, оскільки ні людина взагалі, ані людина сучасного виду не виникали в Європі.

Надто відповідальним є припущення дослідника про те, що "центром іррадіації доіндоєвропейських мовних тенденцій є пралатинський мовний ареал" [1, с. 116]. Такий висновок потребує співвіднесення з генетичними, археологічними, культурологічними свідченнями. Наприклад, археологією, міфологією та історією засвідченні численні переселення з Малої Азії Егеїди до Італії ("мінойці", "пеласги", мікенські та пізніші греки, етруски), але не навпаки.

Щодо перспектив використання свідчень етрусської мови для пояснення фонетичної специфіки латинської та італійської мов [1, с. 108] слід зазначити, що складова структура етрусської мови істотно відрізняється від складової структури італійської мови з її милозвучністю. Розмірковуючи про східносередземноморське походження італійської милозвучності і контакт протоіталіків зі східним Середземномор'ям, автор зовсім не бере до уваги інших писемно засвідчених італійських мов поряд із латинською, як-от оскська, умбрська тощо, без розгляду яких говорити про протоіталіків немає сенсу. Таким чином, неясно, про які відкритоскладові субстратні мови Апеннінського півострова у складі "відкритоскладових мов трипільсько-апеннінсько-егейсько-малоазійського регіону в межах доіндоєвропейського мовного союзу" [1, с. 109].

Дослідник припускає "участь баскського компонента у лінгво- та етногенетичних процесах у доісторичній Європі, особливо у Східному й Західному Середземномор'ї" [1, с. 130]. Однак, С.В. Борщевський не наводить ні власних, ні чужих

аргументів, передусім етимологічних, на користь східносередземноморської присутності басків.

С.В. Борщевський цитує думку Ю.Л. Мосенкіса про те, що догерманський і докельтський субстрати мають доволі небагато спільної лексики з доіндоєвропейським субстратом слов'янських мов [1, с. 49]. Автор не коментує цієї цитати, що в науковій традиції означає згоду з думкою цитованого дослідника. А тим часом концепція самого С.В. Борщевського про спільний субстрат або субстратний мовний союз романських, германських і слов'янських мов суперечить цитованій думці, не говорячи вже про те, що фінно-угорські мови навряд чи входили в доісторичний середземноморський ареал із центром поширення субстратних явищ на Апеннінському півострові.

Деякі етимології слід віднести до безсумнівних успіхів С.В. Борщевського, якщо дальші дослідження підтвердять їхню коректність, наприклад:

англ. *black* "чорний" – баск. *beltz* "чорний", *bele* "ворона" [1, с. 136];

англ. *cur* "сторожовий пес; вівчарка" – баск. *(h)or* "пес" [1, с. 136] – фін. *koira* "собака" з відповідниками в інших фінно-угорських мовах [1, с. 145], хоча це може бути спільне звуконаслідування на зразок *гарчати*;

англ. *gavel* "молоток" – баск. *gabi* "кувалда, ковальський молот" [1, с. 136], що треба розглядати, згідно з усною консультацією Ю.Л. Мосенкіса, у зв'язку з кельтським іменем бога-коваля за зразок Гоїбніу з дагестанськими паралелями;

англ. *haze* "серпанок, туман" – баск. *hese(a)* "сирий, вологий" [1, с. 137];

нім. *Zauber* (у С.В. Борщевського помилково з малої букви), прагерм. **taubra* "чари, чаклунство" – фін. *tupru* "заметіль, хурделиця", *tuppura* "вихор, буревій" [1, с. 146] (фінські форми Ю.Л. Мосенкіс порівнював із давньогрецьким *ζέφυρος* "західний вітер, бог західного вітру" і полінезійським *Taʻuhipi*, *Taʻfipi* "бог вітру").

Регулярно в різних публікаціях і в дисертації, критикуючи запропоновані Ю.Л. Мосенкісом зближення англ. *puss* "кіт" і

баск. *potzo* "великий собака", автор не враховує, що йдеться не про виведення англійського слова з баскського, як він пише [1, с. 48], а про співвіднесення і англійського, і баскського слів із груз. *პოც-ხვერი* "рись", яку цілком могли уявляти як "котособаку".

Таким чином, серед теоретичних узагальнень, ідей і висновків С.В. Борщевського поряд із цінними й цікавими є й занадто сміливі, які потребують іще більш детальної аргументації. Незважаючи на всі висловлені зауваження і дискусійні міркування, дослідження С.В. Борщевського **винятково цінне передовсім для формування теоретико-методологічної бази дослідження української та інших мов в аспекті теорії субстрату.**

Д.І. Переверзев у дисертаційному дослідженні "Мовні та позамовні чинники формування звукових особливостей корейської мови" [3] зосереджується на фонетичному рівні виявлення субстрату й підкреслює, що саме звукова сторона мови найяскравіше віддзеркалює збереження давніх вимовних звичок (артикуляційну базу), з одного боку, і різноманітні впливи інших мов, результати мовних контактів, з другого боку [3, с. 7]. Серед цілей дослідження – на підґрунті мовних (фонетичних) та позамовних (генетичних, археологічних, антропологічних і міфологічних) свідчень визначити роль мовного субстрату (субстратів) у формуванні фонетичної системи корейської мови й побудувати комплексну модель формування фонетики корейської мови, **субстратно-адстратну модель** (виділено нами. – С. Х.) фонетичної еволюції корейської мови [3, с. 9].

Три взаємопов'язані, але далеко не тотожні за своїми теоретико-методологічними засадами лінгвістичні напрямки стосуються проблеми формування лексики й інших рівнів мови: 1) теорія мовних контактів, 2) теорія субстрату й 3) дискусійна теорія гетерогенного ("змішаного", контактного без виразної переваги одного з компонентів) походження окремих мов (останню репрезентують І.О. Бодуен де Куртене, К.К. Уленбек, М.Я. Марр, М.С. Трубецької, Б.В. Горнунг та ін.) [3, с. 53].

Висновки. Таким чином, в українській субстратології є значні здобутки в галузі вивчення лексики української мови та інших індоєвропейських та неіндоєвропейських мов. Останні мають велике загальнотеоретичне значення і для вивчення проблеми субстрату узагалі, отож, вони дають теоретичне підґрунтя і для дослідження українських субстратів та адстратів та їхньої взаємодії з мовою пізнішого населення. **Перспективами** дослідження субстратів української мови може бути назване все більш інтегрований у міждисциплінарне поле розгляд проблеми із урахуванням археологічних, палеогенетичних, історичних тощо свідчень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борщевський С.В. Доіндоєвропейський субстрат у лексиці словянських, германських і романських мов (на матеріалі української, польської, англійської, німецької та італійської мов) : дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.15 – загальне мовознавство / Сергій Вікторович Борщевський ; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К., 2010. – 210 с.
2. Мосенкіс Ю.Л. Мова трипільської культури : Джерела, методи, результати реконструкції / Юрій Леонідович Мосенкіс. – К. : НДІТІАМ, 2001. – 164 с.
3. Переверзев Д.І. Мовні та позамовні чинники формування звукових особливостей корейської мови : Дис. ... канд. філол. наук : 10.02.13 – мови народів Азії, Африки, аборигенних народів Америки та Австралії / Дмитро Ігорович Переверзев; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2012. – 256 с.
4. Сосенко К. Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечера / К. Сосенко. – К. : СІНТО, 1994.– 360 с.
5. Ткаченко О.Б. Очерки теории языкового субстрата / Орест Борисович Ткаченко. – К.: Наукова думка, 1989. – 208 с.
6. Холодов О.В. Теоретичні проблеми дослідження субстрату в європейському мовознавстві XIX–XX ст. : Автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 – загальне мовознавство / О.В. Холодов; Донецький національний університет. – Донецьк, 2008.
7. Щербаківський В.М. Формація української нації : Нарис Праісторії України / Вадим Михайлович Щербаківський. – Прага : Вид-во Ю. Тищенко, 1941. – 147 с.

REFERENCES

1. Borschevskyi S. V. Doindoievropeyskyi substrat u leksytsi slovianskykh, hermanskykh i romanskykh mov (na materialii ukrainskoi, polskoi, anhliiskoi, nimetskoi ta italiiskoi mov) : dys. ... kand. filol. Nauk : 10.02.15 – zahalne movoznavstvo / Serhii Viktorovych Borschevskyi; Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M.P. Drahomanova. – Kyiv, 2010. – 210 s.
2. Mosenkis Y. L. Mova trypilskoi kultury : Dzherela, metody, rezultaty rekonstruktsii / Yurii Leonidovych Mosenkis. – K. : NDITIAM, 2001. – 164 s.
3. Pereverziev D. I. Movni ta pozamovni chynnyky formuvannia zvukovykh osoblyvostei koreiskoi movy : Dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.13 – movy narodiv Azii, Afryky, aboryhennykh narodiv Ameryky ta Avstralii / Dmytro Ihorovych Pereverziev; Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. – K., 2012. – 256 s.
4. Sosenko K. Kulturno-istorychna postat staroukrainskykh sviat Rizdva i Schedroho Vechera / K. Sosenko. – K. : SINTO, 1994.– 360 s.
5. Tkachenko O.B. Ocherky teoryy yazykovoho substrata / Orest Borysovych Tkachenko. – K. : Naukova dumka, 1989. – 208 s.
6. Kholodov O.V. Teoretychni problemy doslidzhennia substratu v yevropeiskomu movoznavstvi XIX–XX st.: Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.15 – zahalne movoznavstvo / O.V. Kholodov ; Donetskyi natsionalnyi universytet. – Donetsk, 2008.
7. Scherbakivskyi V.M. Formatsiia ukrainskoi natsii: Narys Praistorii Ukrainy / Vadym Mykhailovych Scherbakivskyi. – Praha : Vyd-vo Yu. Tyschenka, 1941. – 147 s.